

MUZEUM HISTORYCZNO-ETNOGRAFICZNE W CHOJNICACH

pisanki polskie

WIOSENNA WYSTAWA ETNOGRAFICZNA

Honorowy Patronat nad wystawą przyjął
Stanisław Skaja - Starosta Chojnicki

Wiosenna wystawa etnograficzna przygotowana
ze Stowarzyszeniem Twórców Ludowych w Lublinie
Autor scenariusza: Bożena Głowacz

Komisarz wystawy: Lidia Białkowska
Aranżacja: Adam Piechowski

Redakcja katalogu: Lidia Białkowska
Fotografie: archiwum STL
Opracowanie graficzne: Marek Woliński
Druk: Drukarnia "Standruk" Chojnice

Na okładce: Pisanki krzczonowskie - Bogumiła Wójcik

ISBN: 978-83-918871-9-7

Chojnice 2007

935857

H 173/2007

564330

1-3

Stefania Topola
Opole

Jajko - symbol życia, płodności, miłości i siły jest również symbolem i najbardziej charakterystycznym atrybutem Świąt Wielkanocnych.

Tradycja dekorowania jaj w Polsce sięga X wieku. Podczas badań archeologicznych w Opolu odkryto, oprócz jednobarwnych, skorupki jaj zdobionych techniką woskową, które po złożeniu utworzyły najstarszą znaną polską pisanekę. Ze średniowiecznych wykopalisk na cmentarzyskach pochodzą „jaja” ulepione z gliny i ozdobione polewą oraz wapienne z dekoracyjnym rytym.

W kulturze ludowej XIX, a nawet do połowy XX wieku, przywiązywano dużą wagę do magicznej roli pisanek. Powszechnie wierzono w życiodajną i dobroczynną moc jaj, zwłaszcza święconych. Stosowano je w magii ochronnej, magii urodzaju, a także w lecznictwie, w zwyczajach zalotnych i obrzędach zaduszných. Do dziś przetrwał zwyczaj dzielenia się jajem święconym pierwszego dnia Wielkanocy, by zdrowie służyło i pomyślność nie omijała domowników. Dekorowane jaja były jeszcze w okresie międzywojennym cennym prezentem dla dzieci i krewnych. Dziewczyny zdobiły pisaneki dla wybranych kawalerów. Wzajemne obdarowywanie się pisanekami od Wielkanocy do Zielonych Świąt sprzyjało nawiązywaniu znajomości między młodymi. Znane były również w Polsce różnorodne zabawy z pisanekami połączone z wróżbami.

W zależności od stosowanej techniki zdobienia jaj nazywa się je pisanekami, kraszankami, rysowanekami lub oklejankami. Jednak najbardziej znanym określeniem zdobionych jaj w różnych regionach kraju, bez względu na sposób wykonania, jest nazwa pisanek.

W przeszłości jajka, zarówno spożywane w święta wielkanocne, jak i wykorzystywane w obrzędach i zabiegach magicznych, barwiono i zdobiono przeważnie po ugotowaniu. Niektóre przed zdobieniem wydmuchiowano, zdobiąc tylko wydmuszkę. Sposoby te do dziś są kontynuowane.

Pod koniec XIX w. jajka barwiono barwnikami roślinnymi. Gotowano je, tak jak dziś, w łupinach cebuli, by uzyskać (w zależności od długości gotowania) kolory: czerwony, brązowy lub pomarańczowy. Na czarno barwiono w wywarze z kory olchy lub dębu, z dodatkiem opiłków żelaznych. Kolor żółty dawał wywar z kory dzikiej jabłoni, a zielony - gotowanie w pędach młodego żyta, gałązek jemioli albo mchu zebranego z kamieni. Na początku XX w. stosowano również tzw. brezelkę, tj. sproszkowaną korę drzew egzotycznych, barwiącą na czarno. Obecnie używa się barwników chemicznych - farb do tkanin i plakatowych.

pisanki opoczyńskie

Zofia Pacan

pisanki białostockie

Krystyna Cieśluk

Roman Sztukowski

Najbardziej popularne techniki zdobienia jaj w Polsce to: technika batikowa, wyskrobywania i oklejania.

Technika batikowa polega na „pisaniu” ornamentu na powierzchni jajka pisakiem zanurzonym w roztopionym wosku. Pisakiem tym jest osadzona w drewnianym szpilku, rurka lub lejek, którym nakłada się wosk na jajko. Nieraz używa się stalówki do pisania atramentem. Szpilką wykonuje się linie krótkie, urywane, o różnej grubości (przecinki, wykrzykniki), pisakiem zaś w formie rurki czy lejka można tworzyć jednolite, ciągłe linie. Po narysowaniu wzoru na skorupce, jajko wkłada się do letniego barwnika, a później - po ufarbowaniu i osuszeniu - jajo ogrzewa się, aby usunąć wosk. Miejsca zakryte woskiem podczas farbowania pozostają w kolorze skorupki jaja. Aby otrzymać pisanki wielobarwne, czynności powyższe wykonuje się kilkakrotnie, rysując nowe wzory na uprzednio pofarbowanej powierzchni jajka i wkładając je do różnych barwników - od jaśniejszego do ciemniejszego. Wykorzystując odporność wosku na kwas, zdobi się również pisanki w ten sposób, że na zabarwionej powierzchni rysuje się woskiem ornament, a następnie wkłada jajko do naturalnego kwasu, np. z kiszonej kapusty, który wytrawia barwnik w miejscach nie chronionych przez wosk.

Na koniec pisanek natłuszcza się i poleruje. Na pisankach przeważają motywy geometryczne i stylizowane motywy roślinne.

Technika wyskrobywania polega na tworzeniu wzorów na wcześniej ufarbowanym jajku przy pomocy brzytwy, noża, szpilki lub żyłki, a nawet skalpela. Technika ta, znana w wielu regionach, osiągnęła perfekcję na Śląsku Opolskim. Opolskie „kroszonki” cechuje precyzja bogatych ornamentów kwiatowych, nierzadko połączonych z napisami w formie dedykacji.

Technika oklejania - o lokalnym zasięgu - występuje na Kurpiach w Puszczy Białej, gdzie okleja się wydmuszki rdzeniem sitowia oraz kolorową włóczką, i w Łowickim - tam wydmuszki oklejane są miniaturowymi kolorowymi wycinankami. Tak ozdobione jajka umieszczane bywają na pajakach - tradycyjnych formach zdobniczych, wieszanych pod sufitem w izbie chłopskiej.

Zasady dekoracji pisanek uwarunkowane są w znacznym stopniu przez technikę zdobienia i kształt jajka, który narzuca podział wzdłużny - liniami przechodzącymi przez jego wierzchołek - i poprzeczny - opasujący jajko równikowo. Powszechnie stosowane motywy ornamentalne - rysunek krzyża, gwiazdy, słońca i drzewka - mają związek z prastarymi znakami symbolicznymi, których znaczenie uległo zatarciu. Artystki ludowe nadają im swojskie nazwy łącząc z wymyślanymi przez siebie motywami geometrycznymi, roślinnymi i zoomorficznymi w niezliczonych zestawieniach.

pisanki lubelskie

Katarzyna Zygmunt

kroszonki opolskie

Gabriela Hurek

nalepianki łowickie

Helena Wojciechowska

wyklejanki kurpiowskie

Halina Witkowska

Pisanki wykonywano bezpośrednio przed Wielkanocą - do Wielkiego Piątku włącznie, choć na wschodzie okres ten wydłużał się - od połowy Wielkiego Postu do Zielonych Świąt. Bywało, że wiązał się z niektórymi stałymi datami, np. z dniem św. Jerzego - 23 kwietnia lub św. Stanisława - 8 maja.

Wytwarzanie pisanek było i jest domeną twórczości kobiet, zarówno młodych, jak i starszych.

Dawniej sztuka ta znana była prawie we wszystkich regionach kraju, a najbardziej popularne były jajka jednobarwne. Obecnie najwięcej osób wykonujących pisanki mieszka w województwie opolskim, łódzkim i na Suwalszczyźnie. Jajka wielkanocne pisane woskiem znane są z kresów wschodnich i centralnej Polski, „oklejanki” wykonuje się na Kurpiach oraz w Łowickiem. Kraszanki zdobione rytem pochodzą z Opolszczyzny.

Na Kaszubach tradycyjnie w Wielki Czwartek gotuje się i barwi jajka przeznaczone na stół wielkanocny i podarki dyngusowe. Jajka są wyłącznie jednobarwne, a ulubionymi kolorami są: czerwony, niebieski, zielony i brązowy.

Edeltrauda Krupop

Literatura:

1. E. Fryś - Pietraszkowa, A. Kunczyńska - Iracka, *Sztuka w obrzędach i zwyczajach*, [w:] *Sztuka ludowa w Polsce*, red. E. Fryś - Pietraszkowa, A. Kunczyńska - Iracka, M. Pokropek, Warszawa 1988, s.242-266.
2. A. Jackowski, *Sztuka ludowa*, [w:] *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t.II, red. M.Biernacka, M. Frankowska, W.Paprocka, Wrocław 1981, s.189-241.
3. L. Malicki, *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Gdańsk 1986.
4. B. Ogrodowska, *Święta polskie. Tradycja i obyczaj*, Warszawa 1996.
5. M. Orlewicz, *Plastyka obrzędowa*, [w:] *Piękno użyteczne czy piękno ginące. Informator o realizacji programu Ministerstwa Kultury i Sztuki „Ginące zawody”*, opr. i red. B. Kopczyńska - Jaworska i Maria Niewiadomska - Rudnicka, Łódź 1997, s.173-198.

pisanki huculskie

Biblioteka Główna UMK

300043057191

Maria Kieleczawa

TWÓRCY PISANEK PREZENTOWANYCH NA WYSTAWIE

REGION LUBELSKI

Pisanki lubelskie

Marianna Piątkowska Lublin
Roman Prószyński Dzierzkowice

Pisanki krzczonowskie

Zofia Dadej Lublin
Hanna Dziadosz Olszanka
Jolanta Dziadosz Olszanka
Halina Grzesiak Olszanka
Małgorzata Gut Olszanka
Bogumiła Wójcik Olszanka
Kamil Wójcik Olszanka

Pisanki biłgorajskie

Władysława Kłodnicka Korytków
Stanisława Rozmiarkowska Tereszpol-
Kukielki
Katarzyna Zygmunt Korytków

KROSZONKI OPOLSKIE

Edyta Cichoń Daniec
Gizela Hylla-Okoń Opole
Sabina Karwat Jelowa
Gertruda Kleman Opole
Grażyna Kosińska - Skwarek Prudnik
Edeltrauda Krupop Kamień Śl.
Lucja Mandalka Góraždze
Małgorzata Mateja Staniszcze Małe
Stefania Topola Opole
Irena Zawadzka Opole

PISANKI OPOCZYŃSKIE

Halina Benderz Bielowice
Anna Kołodziejczyk Bukowiec

Agnieszka Pacan Bielowice
Katarzyna Pacan Bielowice
Zofia Pacan Bielowice

NALEPIANKI ŁOWICKIE

Stefania Borkowska Boczki
Maria Ciechańska Łódź
Henryka Lus Skierniewice

PISANKI BIAŁOSTOCKIE

Krystyna Cieśluk Lipsk
Franciszka Sztukowska Lipsk
Genowefa Sztukowska-Skardzińska Lipsk
Roman Sztukowski Lipsk

WYKLEJANKI KURPIOWSKIE

Maria Chmielowska Pniewo Kol.
Ewa Mitowska Sterdyń
Julianna Puławska Pniewo Kol.
Halina Witkowska Lemany

PISANKI HUCULSKIE

Aleksandra i Arkadiusz Belica Częstochowa
Maria Kieleczawa Wrocław

PISANKI WSPÓŁCZESNE, TECHNIKI MIESZANE

Wanda Gotkiewicz Radom
Stanisława Stalica - Curyło Zalipie
Eugenia Wieczorek Jarocin

PALMY WIELKANOCNE DO DEKORACJI WYSTAWY WYKONAŁY:

Wiesława Kucharzyk, Majdan Kozłowiecki
Janina Wadowska, Annobór, gm. Lubartów

Biblioteka
Główna
UMK Toruń

935857

Biblioteka Główna UMK

300043057191